

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ԵՏՔԸ

ԱՄԲՈՂՋԱՎԱՐ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԵՐ

Բ. ՆԱՅԻՋԱՄԻ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԵՐ

Ազգային Բնկերվարութեան զաղափարաբանութիւնը (*) մշակութային և օրէնսդրական հակումներ ունի, որոնք անհրաժեշտօրէն իրենց անգրադարձութիւնը կ'ունենան եկեղեցական օրէնսդրութեան և Պետութեան կրօնական քաղաքականութեան մէջ: Ամբողջովար Պետութեան մը ըմբռնումը նպատակ ունի ազգին բովանդակ կեանքին համամիաւորումը, ան լոկ քաղաքային միութեան մը չի ձգտիր, այլ կը հակի միասնաբար դէպի մշակութային մենապաշտութիւն (monisme), որը ազատ աստարեղ չի թողուր հակառակորդ տարրերու և որ կը ջանայ ամբողջ ազգ մը հագուեցնել նոյն քաղաքական զաղափարականի և նոյն ընդհանուր աշխարհահայեացքի համազգեկանութիւն մէջ:

Ազգ. Բնկերվարութիւնը, ինչպէս ծանօթ է, երկրէն դուրս վտարեց հակառակորդ ուժերը, — համայնավարութիւնը, ազատականութիւնը, դաւաճութիւնը, և սեփականութիւնը. բայց էն զօրաւոր ընդդիմութեան հանդիպեցաւ եկեղեցւոյ կողմէ, որը սակայն այնքան պայքարներէ յետոյ ստիպուեցաւ ճանչնալ Պետութեան գերազանցութիւնը: Եկեղեցին, որ Գերմանիոյ մէջ, մինչև այդ րոպէն չէր ունեցած իրեն համար եկեղեցական կանոն մը, Պետութեան հետ իր յարաբերութիւնը ճշտող, պարտաւորուեցաւ ընդունիլ այն կանոնը, զոր Պետութիւնը տուաւ իրեն, ինք ևս, սակայն իր կարգին կազմեց իրեն համար նոր օրէնք մը, Պետութեան ստիպումով պատրաստուած օրէնքին գուգահեռ:

(*) Նացիզմի գաղափարաբանութեան մասին լիւր գաղափար մը կազմելու համար կարգալ «Սինգ»-ի 1940 Յուն. - Փետր. և Մարտի քիւերը:

Պետութեան եկեղեցական օրէնսդրութեան և քաղաքականութեան մէջ, 1933էն ի վեր — Նացիզմի իշխանութեան գլուխ անցնելու թուականէն — ճիշդ մը եղած է եկեղեցին եկեղեցական Պետութեան, Ազգ. Բնկերվարութեան սկզբունքները տարածելու համար քրիստոնեայ մտածողութեան շրջանակէն ներս ևս, դայն գարձնելու համար Նացիզմի գաղափարականութեան դարբնոց մը:

Եկեղեցւոյ օրինական զիրքը չէ հաստատուած տակաւին Իերմանիոյ մէջ: Վայմարեան Հանրապետութեան (1919) օրէնսդրութիւնը ընդունած էր, տեսականօրէն, եկեղեցւոյ Պետութեանը բաժանման սկզբունքը. մինչև Ազգ. Բնկերվարութիւնը կը միտի ստեղծել Պետական եկեղեցի մը: Վայմարեան Սահմանադրութիւնը (յօդուած 135), ճանչնալով կրօնքի ու խղճի կատարեալ ազատութիւնը, սահմանադրած էր «Զկայ Պետական եկեղեցի» (յօդուած 137, 138, 140): Կրօնական ընկերութեանց շնորհուեցաւ հաւաքովի ազատութիւն. իւրաքանչիւր կրօնական խմբակցութիւն կը կազմակերպէ և կը կառավարէ ինքիւնք ըստ օրէնքին. կրօնական եղբայրակցութիւնները կը նկատուին հանրային իրաւունքի corporationներ, կրօնական գաղափարականութիւնը հանրային կրթութեան մէկ մասն է, բայց այն պարագայէն, երբ զպրոցները laïque են. կրօնական այդ գաղափարականութիւնը պէտք է տրուի պատկանող եկեղեցիներու վարդապետութեան համաձայն: Պետութիւնը իրաւունք ունի վերահսկողութեան:

Այդ զրութիւնը, եկեղեցւոյ ազատութիւնը կը կապէր Պետութեան զերազանցութեան. եկեղեցի և Պետութիւն, չեն կազմեր միութիւն մը, ոչ ալ բոլորովին կը բաժնուին իրարմէ: Պետութեան եկեղեցական — քաղաքական զրութիւնը (Kirchenhoheit) կ'ապահովէ որոշ համագործակցութիւն մը և համակարգում մը եկեղեցւոյ և Պետութեան:

Այսպէս, Վայմարեան օրէնսդրութեան յօդուածները ի դօրու եղան Նացիզմի եկեղեցական քաղաքականութեան մէջ, թէև վայմարեան Հանրապետութեան ոգին ու օրէնսդրական սկզբունքները զանազան փոփոխութիւններէ անցած էին:

Նացիզմի եկեղեցական քաղաքական

նութիւնը երկու երեսներէ կը բաղկանայ. առաջինը կաթողիկէ եկեղեցւոյ հանդէպ որդեգրած ուղղութիւնն է, իսկ երկրորդը՝ ընդհանուր ամամար Բողոքական համայնքներու:

Գերման Ռայխը, Concordatներով, կաթողայաւ կարելի հասկացողութեան մը գալ կաթողիկէ եկեղեցւոյ հետ, մինչ Բողոքական համայնքներու հանդէպ իր դիրքը, զմուտութեանց դուռ բացաւ:

Կաթողիկոսութիւնը, Գերմանիոյ մէջ, կազմակերպուած մրցակից ուժ մըն էր Ազգ. Ընկերավարութեան դէմ, ունէ քաղաքական կուսակցութենէ աւելի. նացիզմը պարտաւոր էր լրջութեամբ նկատի առնել այդ պարագան. Բողոքականութիւնը, Գերմանիոյ մէջ, մէջտեղ կը նետէր տեսակաւ նօրէն աւելի փոքր հարցեր, ըլլալով գերմանական և ազգայնական, և կը կործուէր թէ Ռայխը կրնար զայն իրեն ենթարկել, գէթ ազգային գետնի վրայ:

Կաթողիկէ եկեղեցւոյ և Գերման Ռայխի միջև, համաձայնութիւն մը կարելի եղաւ, երկու կողմերու համար զոհանքուցիչ պայմաններով. համաձայնութիւնը կնքուեցաւ նախորդ Պրոս ԺԱ. Պապին և Ռայխի նախագահին միջև. Վատիկանի կողմէ ստորագրեց Կարտինալ Եւզինէոս Բաշիլլի — արդի պապը. իսկ Ռայխի կողմէ Ֆրանց Ֆոն Բաքէն, 1933, Յունիս 20ին:

Այս Concordatով, Ռայխը Կաթողիկէ եկեղեցւոյ հանրային պաշտամունքի ազատութիւն կը շնորհէ. կը ձանձնայ անոր իրաւունքը իր ներքին գործերու կարգադրման, օրէնքներ հրատարակելու, իր անգամները ուղղակի իրեն կապելու բաւարարութեան տեսակէտէ(*) և Պապին իր 1924ի, Բրուսելոյ՝ 1929ի և Պատէնի՝ 1932ի հետ կնքուած համաձայնութիւնները կը մնան անփոփոխ ու վաւերական:

Վատիկանի և գերման Ռայխի միջև բարեկամական յարաբերութիւնները ամբողջութեամբ համար, առաքելական նախնայական մը պիտի բնակի Պերլին և Ռայխի հիւսիս-արևմտ մը Վատիկանի մօտ: Վատիկան կը վայելէ կատարեալ ազատութիւն իր կղերականութեան հետ թղթակցութեան մէջ. իրաւունք ունի հրատարակելու կոնդակներ և հովուական թուղթեր առանց Պե-

տութեան Placetին: Կաթողիկէ կղերը Պետական պաշտպանութեան տակ առնուած է, ինչպէս Պետական ունէ պաշտօնէութիւն. եկեղեցական կալուածները չեն կրնար արդելքի տակ առնուիլ (նաեւ ընկել): Պետութիւնը իր ուժը կը գործածէ եկեղեցիէն ներս կարգապահական որոշ ակտերու առթիւ, եթէ իրեն զիմում ըլլայ. նոր թիմերու հաստատումը ձգուած է փոխադարձ համաձայնութեան եկեղեցւոյ և Պետութեան. այնուամենայնիւ Վատիկանը իրաւունք ունի հաստատելու նոր կայաններ կամ պաշտօնատուներ առանց Պետական հաւանութեան, պայմանաւ որ անոնց հաստատումին համար Պետական վարկեր չի պահանջուին: Եկեղեցին, սկզբունքով, իր պաշտօնակալները ընտրելու իրաւունք ունի, անկախաբար Պետութեան միջամտութիւնէն, եթէ այդ իրաւունքը չէ սահմանափակուած որոշ համաձայնութեամբ մը:

Կաթողիկէ քահանաներ Գերմանիոյ մէջ, գերման քաղաքացի պէտք է ըլլան, Matriculation Examinationը անցուցած ըլլան, և երեք տարի պէտք է հետևին գերման համալսարանի մը և կամ եկեղեցական ակադեմիայի մը զատնթացքներուն: Եպիսկոպոսներու և եկեղեցական այլ բարձրագոյն պաշտօնատարներու ընտրութիւնը պէտք է ենթարկուի քաղաքական իշխանութեան յայտարարութեան թէ Պետական ունէ առարկութիւն չկայ անոնց դէմ: Կրօնական կարգերու ստեղծումը և անոնց անդամակցութիւնը, մարդասիրական ձեռնարկները, հովուական այցելութիւնները, եկեղեցւոյ ներքին կառավարումը, ենթակայ չեն Պետական ունէ սահմանափակումի. նմանօրինակ հաստոյթներու վերակացունքը գերման քաղաքացի պէտք է ըլլան, և եկեղեցական կարգերու գերմանական նահանգները պէտք է ոչ-գերման վերակացունքէ կախում ունենան:

Եպիսկոպոսները իրենց պաշտօնին անցնելէ առաջ պէտք է հետևեալ երդումը ընեն. «Աստուծոյ առջև և Ս. Աւետարանի վրայ կ'երդնում և կը խոստանամ հաւատարմութիւն գերման Ռայխին և այս երկրին, իբրև անոր եպիսկոպոսը. կ'երդնում և կը խոստանամ յարգել անոր սահմանադրական կառավարութիւնը և զայն յարգել տալ նաև իմ եկեղեցականներուս մէջ, եւ

(*) Այս կէտին մէջ Concordatն կը կրկնէ Վատիկան Սահմանադրեան 137 յօդուածը:

արդիւիւն ունէ թշնամութիւն անոր դէմ, իմ եկեղեցական պաշտօնիս կիրարկման մէջ»։

Պետական համալսարաններու աստուածաբանական ֆաքուլթէները կը պահանջեն Պետութեան կողմէ, բայց եկեղեցին իրաւունք ունի բանալու անկախ աստուածաբանական ֆաքուլթէներ, եթէ անանք անտեսական բնուիտի չըլլան Պետութեան ուսերունդը։

Կրօնական դաստիարակութիւնը նախակրթարաններու և երկրորդական վարժարաններու մէջ, մէկ մասն է կրթական ծրագրին, և պէտք է արուի Կաթողիկ եկեղեցւոյ սկզբունքներուն և վարդապետութեանց համաձայն. այս դաստիարակութիւնը պէտք է նպաստէ երիտասարդութեան մէջ հայրենասիրական գլխուկի և ոգիի կազմութեան, և մասնաւորաբար պէտք է շեշտը դնէ նաեւ երիտասարդութեան քաղաքային և ընկերային պարտականութեանց վրայ(*)։ Եկեղեցական իշխանութիւններ իրաւունք ունին քննելու, զըպրօցական իշխանութեանց հետ, թէ կրօնական այդ կրթութիւնը կը արուի՞ Կաթողիկ եկեղեցւոյ սկզբունքներու համաձայն, ու նաեւ որոշ հակակշիռ՝ կրօնքի ուսուցիչներու ճշանակման վրայ, որոնք պէտք է Կաթողիկ դասանանքի պատկանին։ Կրօնական միաբանութիւններ իրաւունք ունին հիմնելու առանձին դպրոցներ ու անոնց պատկանող ունէ անդամ կրնայ օրինաւորապէս ընդունուիլ իրրեւ ուսուցիչ հանրային ունէ դպրոցէ ներս։

Ամուսնական հարցերը կը կարգադրուին որոշ օրէնսդրութեամբ. Concordatն կ'ընդունի թէ ամուսնութեան եկեղեցական արարողութիւնը կրնայ կանխել քաղաքային ամուսնութիւնը, ստիպողական պարագաներու մէջ միայն։

Մասնաւոր յօդուած մը սոյն Concordatէն, ցոյց կուտայ զինուորական քահանաներու իրաւունքներն ու պարտականութիւնները. բանակի քահանաները բանակի եպիսկոպոսի մը իրաւասութեան տակ զըրուած են. այդ եպիսկոպոսը կը նշանակուի Վատիկանէն և կ'առաջարկութենէն. առա-

քելական brev   մը ցոյց կուտայ զինուորական քահանաներու կրօնական պարտականութեանց կատարման սկզբունքները. իսկ Պետական օրէնք մը՝ անոնց օրինական պաշտօնները զինուորական դրութեան համաձայն։

Կաթողիկ եկեղեցւոյ ոչ-զերման փոքրամասնութիւններու նկատմամբ զերման Ռայխի սահմաններուն մէջ, ցոյց պիտի տրուի սիրալիր վերաբերմունք, և ազատութիւն՝ իրենց մայրենի լեզուի գործածութեան և պաշտամունքի։

Գերման Ռայխի և զերման ժողովուրդի համար կիրականորէն պաշտամունքներու մէջ ազօթքներ պիտի ըլլան ծխողական պաշտամունքի ձեռք։

Concordatն, բոլոր Կաթողիկ կազմակերպութիւնները — կրօնական, կրթական, մարդասիրական — կը դնէ Պետական պաշտպանութեան ներքեւ։

Պետութիւնը յանձն կ'առնէ այն պարտաւորութիւնը թէ իր մարմնակրթական և երիտասարդական կազմակերպութեանց անդամները պէտք է զրկուին կրօնական իրենց իրաւունքներէն և պատահութիւն ունենան կիրակի և այլ տօնական օրերուն, ներկայ ըլլալու աստուածային պաշտամունքի։

Ահա իր ամփոփ զիճերուն մէջ Ազգ. Ընկերավարութեան Կաթողիկ եկեղեցւոյ հետ կնքած Concordatի էական կէտերը, որոնք կը շօշափեն եկեղեցական, կրթական, ընկերային ու անտեսական հարցեր։

Concordatի պաշտօնական հրատարակումէն յետոյ Fuldaի եպիսկոպոսներու Համագումարը շնորհակալութեան զիր մը զըրկեց Յոսէ Բաբէնի, Կարտինալ Bertramի միջոցաւ։ Հիթլէր զնահատեց այս քայլը, և Concordatի եզրակացութիւնը մեկնաբանեց իրրեւ շատ կարեւոր պաշտպանութեան ակտ մը Պուլչեիզմի դէմ, քրիստոնէական եկեղեցւոյ կողմէ։ Concordatի Պետական մեկնութիւնը այդ համաձայնութեան արժէքը տեսաւ այն իրողութեան մէջ թէ ան համաձայնութիւն մըն էր եկեղեցւոյ և Պետութեան փոխադարձ ազդեցութեան շըրջանակին, եկեղեցւոյ կողմէ նահանջ մը քաղաքական յաւակնութենէ, Կաթողիկ եկեղեցւոյ ընկերակցութեանց յարաբերութեանց կանոնաւորումը Պետութեան դազափարին հետ, և նոյնիսկ Ազգ. Ընկերվա-

(*) Բողոքական աստուածաբաններ, կ'ըսեն թէ, Վատիկանը բնորոշելով այս սկզբունքը, խոստովանած կ'ըլլայ թէ կրօնական դաստիարակութիւնը, մէկ մասն է Ազգ. Ընկերվարական կրթական դրոքեան։

ըութեան ճանաչումը կաթոլիկ եկեղեցւոյ կողմէ: Վատիկանի պաշտօնական մեկնաբանութիւնը անհամաձայն էր Concordatի Պետական այս կերպ հասկացողութեան. Վատիկան կը պնդէր այն իրողութեան վրայ թէ Concordatի հիմը եկեղեցական կանոնն էր, և Concordatի ընդունուելուն մէջ կը տեսնէր լուսեայն ճանաչումը նոյնինքն եկեղեցական կանոնին. մեկնութիւն՝ զոր պաշտօնապէս մերժեց կառավարութիւնը իբրեւ «գարմանալի հաստատում»:

Այսկերպ մեկնութեանց տարբերութիւնները նախաքաջալիքը եղան եկեղեցւոյ և Պետութեան պայքարին, պայքար՝ որ կը ցուցնէ թէ ինքնակամ հսկողական չեն կրնար ներդաշնակուիլ պարզապէս օրինական բանաձեւերով և փոխադարձ բարեացակամութեամբ: Կաթոլիկ եկեղեցին՝ Observatoré Romano թերթին մէջ, ընդունեցաւ Պետական մարտահրաւէրը, զերման եպիսկոպոսութեան ուղղած շրջաբերականներով և պապին յայտարարութիւններով: Այսպէս գործնականին մէջ, Պետութեան և եկեղեցւոյ հաշտութիւնը, երկուքին ձգտումներէն ոչինչ կը փոխէր. և արդարեւ, Ազգ. Ընկերավարական զաղափարաբանութեան մը վրայ հիմնուած Պետութեան մը ու հեղինակապաշտ, աւանդապաշտ եկեղեցւոյ մը միջև, լրիւ հասկացողութիւն մը, եթէ ոչ անկարելի, սկզբունքային գեանի վրայ, գէթ շատ դժուար էր: Վասնզի, արդի Concordatները, եկեղեցական կանոնի պատշաճեցումներն են թանձրական (concrete) իրականութեան մը, որուն վարդապետական, օրինական հիմքը կարող կը դարձնէ Վատիկանը կանոնաւորելու իր յարաբերութիւնները Պետութեան հետ, զրիթէ նոյն մեթոտով:

Բայց անհրաժեշտ էր, զերման Ռայխի հետ հաշտութեան լեզու մը գտնել. Վատիկան շրջաբերականներով փորձեց բարւոքել եկեղեցւոյ և Պետութեան յարաբերութիւնները, մերժելով Ակուսական, Մարքսիս և Լամայնալար զաղափարաբանութիւնները, և յանձնարարելով Պետութեան corporative զրութիւն մը. քարկծալիստ զրութեան անկումը նկարագրելով պապը corporative զրութեան մէջ տեսաւ ճամբայ մը որը պիտի առաջնորդէր դէպի կատարեալ ընկերութիւն մը, որուն մէջ էական

տարբերք ոչ դասակարգային շահերը պիտի ըլլային և ոչ ալ քաղաքական կուսակցութիւնները, այլ աստուածատու հիմնական կարգերը ստեղծագործութեան. «այս կերպին մէջ, եկեղեցին կը փափաքի Պետութիւնը ազատել տնտեսական և ընկերային պարտաւորութեանց բռնէն և անոր վերադարձնել իր սկզբնական բարձրութիւնը և վեհապետութիւնը, իրեն սեպհական մարգին մէջ»: Այս զրութեան ըմբռնումով, եկեղեցին Պետութեան կուտայ իր օրոշ տեղը բնական ու գերբնական արժէքներու նուիրապետական մէջ, որոնց զլուխն է եկեղեցին այս երկրի վրայ: Եկեղեցի և Պետութիւն կը կազմեն ամբողջ մը, և միասնաբար իրենց մէջ կ'առնեն մարդկային և աստուածային նպատակներու ամբողջութիւնը: Բնութեան և շնորհաց այս ընդարձակ տիեզերականութիւնը (universalisme) էական տարրն էր միջնադարեան Reichի զաղափարին որը յարութիւն առաւ Գերման Գեղափոխութեան մէջ: Նոյն կաթոլիկ universalismը կ'առաջնորդէ Ազգ. Ընկերավարական կամ համայնապար Պետութեան սեւ մամբողջապաշտ պահանջքի մերժումին: Եկեղեցի և Պետութիւն իրարու կապուած են սերտ համագործակցութեամբ մը, արժէքներու նուիրապետական զրութեան մը մէջ: Այս զրութեան մէջ — կը խորհուէր — եկեղեցւոյ վերին նկարագիրը ապահովուած է թէ եկեղեցական կանոնով և թէ Concordatով, և թէ Պետութեան արուած սեւ զիջում, եկեղեցին է որ կուտայ և կ'ընէ:

Եկեղեցւոյ և Պետութեան երկար պայքարի ընթացքին, եկեղեցին զարգացուց ոչ միայն հրաշալի գործիք մը՝ եկեղեցական կանոնը՝ որը ինքնին ցոյց կուտայ եկեղեցւոյ և Պետութեան յստակ սահմանադրերը, այլ նաեւ եկեղեցւոյ և Պետութեան յարաբերութեանց վարդապետութիւն մը, որ կը լուսաւորէ ընկերային ու քաղաքական վերլուծութիւններու ընթացքին եկեղեցւոյ ճամբան ուրիշ ան պէտք է քայլէ ընկու իր սպասը զանգուածին եւ ընկերութեան: Հոս կը վերջանան կաթոլիկ եկեղեցւոյ և Ռայխի միջև կնքուած համաձայնութեան էական պայմանները:

Բողոքական եկեղեցւոյ հետ համաձայնութիւն. — Բողոքականութիւնը Գերմանիոյ մէջ բաժնուած է 28 նահանգային

եկեղեցիներու։ Նացիզմը ջանաց միացումը յատա՞ջ բերել բաժան բաժան ու ինքն իր մէջ պտուտկուած ազգային այս եկեղեցիին — արուած ըլլալով որ Բողոքականութիւնը Գերմանիոյ մէջ ազգային է եւ գերմանական — ձուլելու համար զայն Պետութեան մէջ, ըստ իր ցեղային ամբողջավար սկզբունքներուն։ Միացեալ Բողոքական ազգային եկեղեցիի մը գաղափարը որքան սիրելի նոյնքան օգտակար կրնար ըլլալ Ազգ. Ընկերավարութեան տեսարաններուն մօտ։

Նացիզմը Բողոքականութեան հետ իր յարաբերութիւնները կարգադրելու ճիշդին մէջ կը միտի միացնելու հին պատմական օրէնք մը նոր օրէնքի մը հետ, կապելու համար զօրաւոր Պետական եկեղեցիի աւանդութիւնը նոր եկեղեցիի մը գաղափարին հետ, Բողոքականութեան վրայ հիմնուած նոր աստուածաբանութեամբ մը (*), Մինչ Վայմարեան Սահմանադրութեան նախկին օրէնքները ի զօրու էին, 1933 Յուլիս 14ին, կառավարութիւնը եկեղեցական նոր սահմանադրութիւն մը հրատարակեց որը պէտք էր նկատուէր նոր եկեղեցւոյ օրէնսդրութեան առաջին ակտը. և գերման Ազգ. եկեղեցւոյ վերակազմութեան հնարաւոր օրինական հիմքը։ Ըստ այդ սահմանադրութեան գերման Աւետարանական եկեղեցիին գլուխն է Լուտերական Ռայխի եպիսկոպոս մը որու կ'ընկերանայ նաեւ եկեղեցական վարչական մարմին մը. Ազգ. Սինոդ մը կը գործակցի Բողոքական եկեղեցւոյ կառավարման եւ օրէնսդրական գործերուն մէջ, Ռայխի եպիսկոպոսին պաշտօնն է ներկայացնել եկեղեցին, արտայայտել անոր միութիւնը և զայն առաջնորդել. եկեղեցական վարչութիւնը կը բաղկանայ երեք աստուածաբաններէ և օրինական խորհրդականէ. իսկ Ազգ. Սինոդը՝ 60 անդամներէ։

Յուլիս 14ի օրէնսդրութիւնը փոխանակ Բողոքական համայնքները միացնելու, գաւառներ աւելի ևս բաժնեց իրարմէ, և կիրքերը փոթորկեց. Պետութիւնը՝ ազգայնացած Բողոքականութիւնը միացնելու իր առաջին ճիգի ձախողանքին առջև, ներկա-

տելի ճնշում մը ի գործ չգրաւ նախապէս, անոր համար որ, Բողոքականութիւնը ինքն իր մէջ բաժան բաժան, անիշխանական, ապակեզրոնացեալ, իր զէմ պայքարը՝ Կաթոլիկ եկեղեցւոյ կողմէ մղուած պայքարին էր նմաներ։ Գերման Բողոքական եկեղեցւոյ վրայ ճնշումը զօրացաւ երբ Պետական պաշտօնատար մը, Տօքթ. Եւկէր, օրինական խորհրդական նշանակուեցաւ եկեղեցւոյ. ան Բողոքական եկեղեցւոյ մէջ ընդդիմադիր տարրին զէմ բռնութեան քաղաքականութիւն մը որդեգրեց։ Նահանգային եկեղեցիները միացնելու իր ճիգին և անոնցմէ մէկ Ռայխի եկեղեցի մը — Reichs-Kirche — կազմելու ուղղութեան մէջ, ոստիկանական ուժ գործածեց. մինչ ընդդիմադիր տարրը, իր կարգին, աստուածաբանական գէնքեր զարնեց։

Պետութիւնը իր եկեղեցական քաղաքականութեան մէջ ներքի բոլոր միջոցները գործածեց կոտորելու համար Բողոքական եկեղեցւոյ ընդդիմութիւնը։ Հիթլեր Ռայխի եպիսկոպոս անուանեց գլխուորական աղօթարար մը, կատաղի ու մոլեռանդ նացի մը, և իր անձնական բարեկամը՝ Müllerը, որ ամէն ճիգ թափեց նոր եկեղեցին նոր Պետութեան ենթարկելու։ Եկեղեցին կը զիմադրէր. Պետութիւնը իրարու ետեւ հակասական որոշումներ տուաւ և ապա ճանչցաւ իր սխալը։ Ու հարցը ժամանակ մը թաղուեցաւ։

Պետութեան օրէնսդրական գործունէութիւնը վերսկսաւ 1935ին, եկեղեցւոյ արեւտեսական հարցի նոր օրէնքով մը. օրէնք մը հրատարակուեցաւ, ըստ որում անտեսական մարմին մը պատասխանատու նշանակուեցաւ եկեղեցւոյ պիւտճէին, և որուն նպատակն էր եկեղեցին առնել Պետութեան տնտեսական հակազդի տակ։ Դարձեալ աստուած արդիւնքը ձեռք չի բերուեցաւ։ Պետութիւնը հրաժարեցաւ իր բռնատիրական ուղղութենէն և փորձեց հաշտութեան կերպ մը, եկեղեցւոյ պաշտօնեայ մը նշանակելով՝ Kerrl՝ «Եկեղեցին խաղաղեցնելու» յատուկ միտիւնով։ «Աւետարանական եկեղեցւոյ Ապահովութեան Օրէնք» յատա՞ջարանին մէջ — 1935 Սեպտ. Նիւրնպէրկ — կառավարութիւնը խոտովանեցաւ իր խորունկ հետաքրքրութիւնը Բողոքական եկեղեցւոյ մէջ բաժանումներու մասին,

(*) Պետական եկեղեցիի գաղափար, հսկանակ Վայմարեան Սահմանադրութեան ջնջումին, շատ սիրելի եւ իրաւ գաղափար մըն էր եւ է մասնաւորապէս Լուտերական Բողոքականներու մօտ։

անգրագաւանալով անոնց տխուր ազդեցութեան վրայ՝ ժողովուրդին համար, եւ յայտնեց «Եկեղեցին ազատ ձգելու փափաքէն ներշնչուած կառավարութիւնը կը հրատարակէ օրէնք մը սրուն նպատակն է ապահովել գոյութիւնը գերման Աւետարանական եկեղեցիին, և վերակազմութիւնը կարգի մը որը կարող պիտի դարձնէ եկեղեցին կատարելու ազատութեան և խաղաղութեան մէջ իր հաւատքին վերաբերեալ հարցերը»։ Այս օրէնքի զօրութեամբ, Kerr-ը կազմեց Կեղորոնական Բողոքական Ազգ. եկեղեցական Ժողով մը, բաղկացած Լուտերականներէ և Բարեկարգականներէ, այս մարմինը՝ գերագոյն տեւան գերման Աւետարանական եկեղեցիին։ Բայց հարցը անով ալ չփակուեցաւ։ Կային դժգոհներ թէ՛ Բողոքական շրջանակէ ներս և թէ՛ նաջի տեսարաններու մէջ։ Ու այս իր օրոշ պատճառը ունէր։

Գերմանիոյ մէջ Ազգ. Ընկերավարական Յեղափոխութեան զուգահեռ՝ սկիզբ առաւ եկեղեցական Յեղափոխութիւն մըն ալ, եկեղեցական ազգայնականութիւն մը յառաջ եկաւ, որուն նպատակն էր նահանգային 28 եկեղեցիներու միութիւնը՝ մէկ, մեծ, Ազգ. եկեղեցւոյ մը մէջ, Լուտերական եպիսկոպոսի մը զլսաւորութեամբ, Ազգ. Ընկերավարական զաղափարաբանութեան՝ եկեղեցւոյ պատշաճեցումով։

Այս ազգայնական եկեղեցական քաղաքականութիւնը՝ ժ.Պ. դարու ազատական եկեղեցիի դէմ շարժում մըն էր, Բողոքական եկեղեցիի վերակազմութեամբ։ Այս շարժման հետեւանքով, Բողոքական եկեղեցին ինքն իր մէջ երկուքի բաժնուեցաւ, աջակողմեաններ և ձախակողմեաններ, և երկուքին պայքարը՝ եկեղեցւոյ և Պետութեան պայքարը եղաւ, երբ Müller եւ So.թ.Ս. Եակէր, երկուքն ալ անդամ «Գերման Բրիտանիայ» կուսակցութեան, Պետական ուժ գործածեցին նուաճելու համար ընդգլխութիւնը, մինչ այս պայքարին զուգընթաց, ազգայնացած Բողոքականութենէն միացեալ եկեղեցի մը հիմնելու իրենց ճիգին մէջ ձախողւածները, առաջնորդուելով Հիթլէրի «գրական քրիստոնէութեան» մընախադրեալներէն, նոր հեթանոսութեան մը սկիզբը գրին թէ՛ եկեղեցւոյ մէջ և թէ՛ անկէ դուրս։

Այս հեթանոսութիւնը կարելի է բացառեցի, մասամբ իրրեւ հիւսիսային բնապաշտական կրօնքին մէկ արուեստական վերակենդանացմամբ, մասամբ՝ հնդկական համաստեւածութեան մէկ ներածումով, մասամբ՝ կրօնական այն միատեքականութեամբ՝ որ ձգնաժամային խորունկ անձկութեանց պահերուն կ'երևի, և վերջապէս՝ ընտրողական բաղադրութեամբ մը՝ (combinaison syncretisme) քաղաքական խաչալի՜ քրիստոնէայ խորհուրդութեան հետ։

Այս նոր հեթանոս խումբը հիմնեց «Գերման հաւատքի շարժումը», ըլլալով այսպէս երրորդ կրօնական ուղղութիւնը Գերմանիոյ մէջ, պահանջելով Պետութենէն հաւասար իրաւունքներ կրօնական գետնի վրայ, կաթոլիկութեան և Բողոքականութեան հետ։ Այս նոր կրօնքի հաւատալիքները, կրօնական զաղափարաբանութիւնը, արուեստական ծիսակատարութիւնը, մականոնային գեղապաշտութիւնը, և անոր անդոյն աշխարհականացումը և humanismը, չառ չեն կշռել։ Այս նոր հեթանոսութիւնը մանեկով եկեղեցիէն ներս ջանաց ստեղծել համագործ մը քաղաքականութեան և կրօնքի, եկեղեցւոյ և Պետութեան միջև. չառ վտանգաւոր քայլ մը՝ մանաւանդ երբ ան կը ներկայանար անկեղծ հայրենասիրութեան, կրօնական միատեք խաչալիզմի, դորձնական քրիստոնէութեան մը զիմակին տակ։

Այս տագնապալից օրերու մէջ, բան մը որ կընար օգտակար ըլլալ քրիստ. ընդհ. եկեղեցւոյ, ոչ թէ եկեղեցական քաղաքականութիւն մըն էր, պահպանողական կամ ազատական պատենչի մը ետին, այլ եկեղեցւոյ ինքն իր մէջ մէկ վերա-մտածումը, վերա-կառուցման հարցը, հոռու քաղաքական պահանջներէ, նուիրուած լոկի իրական առաքելութեան։ Karl Barth, զուլեցերիացի աստուածաբանը կը մտածէ թէ եկեղեցւոյ համար այսպիսի ծանր օրերու մէջ էական է աստուածաբանական խորհողութեան վերակենդանացումը, կրօնական Պետական զաղափարաբանութեան և կամ պետական աստուածաբանութեան մը վարդացումը, եթէ եկեղեցին կ'ուզէ զիմադրուել հեթանոս կամ կէս-քրիստոնէայ բնական և ազգ. ունէ նոր կեանքի մը վտանգները։